

Bíró-Balogh Tamás

Ilia Mihály szakirodalmi bibliográfiájához

„Itt a múzeum évkönyvében megjelent a publikációs jegyzékem. Megdöbbentem én is, hogy négyszáz tételből áll, mindenféle vannak benne, alnéven, névtelenül megjelent cikkek.”

(I. M.)

1

Ilia Mihály legelső munkája jelenleg ismeretlen, talán el is veszett, vagy lappang valahol. Csak szerzője emlékszik vissza rá, amikor egykori egyetemi kollégiumának igazgatójáról, Tóth Béláról írta egy feljegyzésében: *„tulajdonképpen első írásom is az ő biztatására készült Sarkadi Imre valamelyik drámájáról (Szeptember?), amelyet a kollégium újságjában (talán csak faliújság volt?) ki is adott”*.¹

Következő két írásának pedig rendhagyó sors jutott: ugyan nyomtatásban nem láttak napvilágot, ismertetés mégis megjelent róluk. Szerzőjük kutatási területe és egyetemi kötődése magyarázza ezt. *„Ilia Mihály Juhász Gyula költészete a magyar irodalomtörténetben című dolgozata (1957) a költő irodalomtörténeti sorsát, fogadtatását és kritikai megítélését rendszerezi és megállapítja törvényszerűségeiket”,* – írta egyik tanára, Péter László a végzős egyetemi hallgató szakdolgozatáról, amely – mint a bíráló hozzátette – *„átdolgozás és tömörítés után publikálás is alkalmas”* lenne.² Ám a javaslattal ellentétben a Baróti Dezsőhöz írt diplomamunka nem jelent meg, vélhetően azért, mert közben Ilia Mihály új munkát és feladatot talált magának: éppen a Péter László vezetésével működő Juhász Gyula munkaközösség tagjaként készítette elő a szegedi költő életművének kritikai kiadását, s ehhez végzett – szakdolgozatának átdolgozása és tömörítése helyett – Juhász két legkedvesebb városában, Szegeden és Nagyváradon anyaggyűjtést. E munkának „mellékterméke” lett Ilia Mihály második nagyobb lélegzetű munkája, *A Holnap története* című doktori disszertáció (1960), amelyben *„Ilia A Holnap történetének pontos, elsősorban filológiai jellegű feldolgozását érezte föladatának. Számos, eddig ismeretlen, fel nem tárt adatot, tényt tartalmaz. Dolgozata éppen adatgazdagsága, új filológiai eredményei miatt érdemel különös figyelmet. [...] Emellett érinti irodalmi fejlődésünk egyik bonyolult problémáját is: a vidéki és fővárosi irodalom szembenállásában is jelentkező, ellentmondásosan megnyilatkozó, haladó és konzervatív erők viszonyát a XX. század első évtizedeiben. Ilia elvi igényességére vall, hogy bár a disszertáció keretében nincs módja*

Ezen írás közlésével szeretettel köszöntjük a 75 éves Ilia Mihályt, irodalmi nemzedékek nevelőjét. (A Szerk.)

1 Idézi: Lengyel András: *Egy irodalomszervező pályáíve. Vázlat-féle Ilia Mihályról*. Forrás, 1994. szept. 54–84.

2 P. L. [Péter László]: *Szakdolgozatok Juhász Gyuláról*. In: *Acta Universitas Szegediensis – Sectio Litteraria. Irodalom II*. Szerk.: Koltay-Kastner Jenő, Halász Előd, Király István. Szeged, 1959. 119–120.

maradékalanul megoldani a felmerült problémákat, mégsem kerüli el őket, és adataival, megállapításával hozzájárul későbbi megoldásukhoz.”³

Dolgozata több szempontból ma is nagyon aktuális: egyrészt részben aktualizálható, hiszen a hazai kulturális viszonyok ma is kétpólusúak (főváros és vidék), másrészt – mivel a dolgozat nem jelent meg, s témáját sem kutatta senki ilyen alapossággal – azóta is ez a legteljesebb összefoglalása a nagyváradi irodalmi társaság működésének s az általuk kiadott két antológiának. A disszertáció megjelentetése ezért ma is újként hatna, s a benne foglaltakra – mint máshonnan nem pótolhatóra – az irodalomtörténet-írásnak szüksége is lenne. Dolgozatának értékét Ilia Mihály maga is tudja, mint ahogy pár éve egy interjúban utalt rá: „Nincs tele kéziratokkal a fiókom. Van néhány írásom, ami nem jelent meg, valamiképpen foglalkoznom is kéne velük. Például az egyetemi doktorim sem jelent meg, A Holnap története. A lap irodalmi jelentőségéről írtam. Közöltem az Actában és néhány helyen részleteket belőle.”⁴ Remélhetőleg valóban megjelenik.

2

2004-ben, az akkor hetvenéves Ilia Mihályt több kiadvánnyal köszöntötték, melyek közül kiemelkedik egy szikár adatsor: az *Ilia Mihály szakirodalmi munkássága* című, az írásos életművet a kicsinyítőképzős legendásítás helyett a maga valóságában megmutató bibliográfia, amelyet – Lengyel András ösztönzésére – a szegedi Egyetemi Könyvtár két munkatársa, Klukovitsné Paróczy Katalin és Ráczné Mojzes Katalin készített.⁵

Köztudott, hogy szerkesztői-tanári, s több ezer általa írt levélben testet öltő informálókapcsolattartó működése miatt Ilia Mihály életműve jóval több, mint az általa publikált írások összessége. Alábbiakban ezt szem előtt tartva, s fenntartva, hogy az ember nem kartotékadat, a 2004-ben kiadott publikációs jegyzéknek a vázlatos elemzésére, valamint némi kiegészítésére teszek kísérletet.

A jegyzék az 1958–2002 közötti évekből 281 tételt regisztrál, valamint ezek után adja az Ilia Mihályról 1970 és 2002 között készült írások és a vele készített interjúk válogatott, de még így is 109 tételből álló listáját. Az anyaggyűjtést 2002. november 1-jén zárták le, és – sajátos, de helytálló módon – tartalmaz nyomtatásban meg nem jelent munkát is, pl. a már említett *A Holnap története* című doktori disszertációt, amelynek egy példánya a szegedi Egyetemi Könyvtárban bárki számára elérhető.

Statisztikailag Ilia Mihály szakirodalmi átlaga eszerint évente 6,5 írás – ha ez bármit is jelentene. (Talán csak annyit, hogy ő, aki a közhiedelem szerint „nem ír”, sok kutatónál mégis jóval többet publikál.) Év szerinti lebontásban azonban ez a szám jelentősen eltér az átlagtól, hiszen volt olyan időszak, amikor két év (1968–69) alatt 64 (!) tétel kapcsolódik nevéhez (ez ugye évenként 32 publikáció), másrészt 1974 és 1976 között nincs regisztrált írás. A statisztikai módszer azonban azért sem tájékoztat pontosan, mert a bibliográfia – jellegéből adódóan – nem különbözteti meg a nagytanulmányt a kritikától, a pár soros szemlélő cikket a sajtó alá rendezéstől, mindegyik, azonos módon, egy-egy tétel a

3 Bölcsészdoktori értekezések. In: *Acta Universitas Szegediensis – Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960–1961)* Szerk.: Király István, Tóth Dezső. Szeged, 1961. 59–60.

4 „Nem élhet az ember haragban...” Brassai Zoltán beszélgetése Ilia Mihállyal. Ex Symposion, 2007. 59. sz. 1–40. (10.)

5 Klukovitsné Paróczy Katalin–Ráczné Mojzes Katalin: *Ilia Mihály szakirodalmi munkássága*. In: *Irodalom és Művészettörténeti Tanulmányok 4.* (A Móra Ferenc Múzeum évkönyve) Szerk.: Lengyel András. Szeged, 2004. 279–318.

felsorolásban. Viszont nem azonos munkával születtek; s erről igazán csak az tudhat, aki maga is bibelődött már sajtó alá rendezői munkán, írásokat kutatott fel, adatot keresett, jegyzetelt, szövegeket összeolvasott. Ezért némileg félrevezető pl. 1963-as év utolsó tétele, amely a *Juhász Gyula Összes Művei* első három kötetének – Péter Lászlóval közös munkában történt – sajtó alá rendezését jelöli. Megjegyzendő azonban, hogy ezek egy tételszám alatti szerepeltetése nem hiba; viszont a szakirodalmi jegyzék olvasóinak – fentebb jelzett – előtudására számít.

A munkásság „alkotói korszakait”, a sűrűsödési göcöket vagy a ritkásabb intervallumait azonban jól illusztrálják a számok is.

Ilia Mihály munkásságának első szakasza 1958–1960 közöttre tehető. A készülődés éveit voltak ezek: a friss diplomásnak ekkor jelentek meg első publikációi (a legelső éppen Juhász Gyuláról), s ekkori írásos tevékenységét két személy „határozta meg”, Bálint Sándor és Juhász Gyula. Előbbinek ösztönző barátsága miatt érdeklődik mind jobban a néprajz iránt, s ekkor publikál, nemegyszer Juhász Antallal közösen, néprajzi témájú dolgozatokat. A másik személy, Juhász Gyula, egy életre meghatározó kedves szerzője és kutatási területe, témája lett ekkor: ezekben az években folyt a kritikai kiadás anyaggyűjtése. A korszakot a már említett doktori disszertáció zárja, s e két nagyobb feladat, a JGYÖM külső szemlélő számára láthatatlan munkálatai és *A Holnap történetének* írása miatt e három évben „mindössze” 18 tétel áll a bibliográfiában.

A második alkotói korszak 1961–1970 között jelölhető ki, a doktori disszertáció elkészültétől a *Tiszatáj* főszerkesztő-helyettesi posztjának betöltéséig. Ilia Mihály ezekben az években a legtermékenyebb, 180 tétel sorjázik ebben az évtizedben. Ekkor írta nagy irodalomtörténeti tanulmányait, pl. Juhász Gyula költészetéről (1962) vagy *Ady Az ősz Kaján* című verséről (1966), valamint Hatvany Lajos folyóiratáról, az *Esztendő*ről (1965). Ez utóbbi dolgozat nemcsak hogy máig a téma legalaposabb földolgozása, hanem túlmutat témáján: „jóval több ez, mint egy alkalmi esettanulmány. A szerkesztői észjárás mutatkozik meg benne, s a történeti anyag részben egy formálódó szerkesztői szemlélet ellenőrzésének eszköze” – írta róla Lengyel András. (Előrebocsátható, hogy alkotói szempontból ez a viszonylag „nyugodt” időszak volt a legalkalmasabb a nagy ívű, nagy terjedelmű dolgozatok megírására. Ilia Mihály, más jellegű elfoglaltságai miatt, a későbbi években jóformán fölhagy ezek írásával, és csak elszórtan jelentet meg hasonlót, melyek közül két kiemelkedő fontosságú dolgozatot mindenképpen meg kell említeni: 1972-ből a Tompa Lászlóról szólót [*Egy Nyugat-kortárs Erdélyben*], valamint az Ady költészetéről 1977-ben megjelent újabb tanulmányt [*Egy Ady-motívum tanulságai*]. Illetve, hogy nagyon előre, a bibliográfia időszakán túli évekbe ugorjunk, érdemes már itt utalni arra, hogy 2007-ben *A Holnap*ról egy újabb nagy tanulmányt közölt.) Ugyanekkor „bedolgozta” magát a *Tiszatáj*hoz, cikkeket, kritikákat publikált. A legtermékenyebb s legértőbb szavú magyarországi kritikusok egyike. Ugyanekkor szerkesztői üzenetek sorát írta, valamint a lap sajátos műfajává tette a szemlélő közleményt. Ezeket a kis alkalmi, szemlélő írásokat a figyelemfölvívás, a hangsúly-főlerősítés motiválta, de sűrűn megnyilatkozó és változatos alkalmiságuk egyben azt is mutatja, hogy szerzőjük „a hatvanas évek második felében már egységben látta a magyar irodalom és kultúra nagy tendenciáit s rejtve bontakozó mozgásait”.⁶

A harmadik alkotói korszak (1971–1974) visszaesést hoz a publikációk számában: négy év alatt mindössze 23 tétel. (1974-ből ráadásul a jegyzék egyet sem regisztrál.) Azonban éppen ezekben az években tette Ilia Mihály legendás lappá a *Tiszatáj*at. Főszerkesztő-helyettesi, majd főszerkesztői éveit alatt érthetően kevesebben tudott saját kézírataival foglalkozni – másokéval tette ezt. Saját szavai szerint: „a szerkesztés, az irodalommal való

6 Lengyel András: i. m.

foglalkozás időigényes, alázatot kíván. Ha nagyon jó kéziratokkal foglalkozol, akkor elpirulsz, hogy a te írásod ehhez képest mit ér. Tehát van egy ilyen lelki szituációja is a szerkesztésnek. A tanítás is tulajdonképpen olyan valami, hogy ott az ember kiéli magát. Órán, szemináriumon tanulmányokat mondasz el, kötetekre menőket is egy év alatt. Kiéled a feszültséget, és nem írod le. [...] Ez a két dolog: az egyik a tanítás, ahol reprodukálsz, és a primér ötleteidet elszöröd, akár egy szakdolgozati konzultáción, akár egy órán, a másik pedig a szerkesztés, a mások írásaival szembeni alázat. A magadét háttérbe kell szorítani. Nem jó szerkesztő az, aki a maga lapjában nagyon előtérbe tolja magát. És az sem jó szerkesztő, aki más lapokban sokat szerepel. Hiszen mint szerkesztő bizonyos értelemben kényszeríthet más lapokat, hogy közöljék; ez is egy pszichikai helyzet. Ez szerepet játszott abban, hogy keveset írtam, publikáltam.”⁷

A rendszeres publikáláshoz azonban később sem tért vissza, ezt jól mutatja a negyedik alkotói korszak (1975–2001) szerényebb számú termése: a huszonhat év alatt mindössze 60 tétel. Megjegyzendő, hogy a *Tiszatáj*tól való elköszönés után két évig Ilia Mihály egyáltalán nem publikált: az 1975-ös és 1976-os év – megjelent írás hiányában – nem szerepel a jegyzékben. Az írói kedv tovább csappan, viszont érdekes kivétel az 1983-as év, amikor hét írás is megjelent, s mindegyik Juhász Gyulával kapcsolatos: nagyrésztük az 1981-ben megakadt kritikai kiadásból kimaradt szövegek közlése. Ebben a szakaszban megszaporodtak a lektorálások (amely feladat lényegében azonos a folyóirat-szerkesztőével: nagyon komoly, hivatásos olvasói figyelmet kíván), s ekkorra datálódik Ilia Mihály egyetlen kortárs kötet szerkesztése is, a *Szép versek* antológiásorozat 1986-os darabja; több is lett volna, de ebből az akkori kultúrpolitika olyan sok Ilia Mihály által beválogatott határon túli magyar szerzőt és azok verseit kihagyatta, hogy a szerkesztő lemondott a további cenzúrázott együttműködésről.

Új korszak kezdőpontja lehetne az 1989–90-es időszak, de mégsem úgy alakult. A rendszerváltás után Ilia Mihály nem került vissza a *Tiszatáj*hoz (ellenben – mint később kiderül – sokat tett azért, hogy a lap 1986-ban leváltott szerkesztői visszakérülhessenek oda), legtöbb írása ekkor a frissen indult *Magyar Napló* első évfolyamaiban jelent meg, később azonban a lendület alábbhagy, az írások újra megrikkultak, szétszóródtak. (A bibliográfiában már nem szereplő évek ismeretében tudható: ez a szakasz 2007-ig tart. Előtte, 2004–2005-ben a *Szeged* című várostörténeti lapban közli írásait,⁸ ekkor viszont újult lendülettel kezdett el publikálni a legváltozatosabb témákban – az interneten: a Békéscsabán szerkesztett *Bárka* című irodalmi folyóirat on-line magazinjában.)

A bibliográfia azt is megmutatja, amit egyébként is tudunk: Ilia Mihály érdeklődési területe igen nagy, lefedi nemcsak az egész magyar irodalmat, hanem a társtudományok és -művészetek terét is. A szakirodalmi jegyzékhez készített mutatókból az is könnyen kiolvasható, hogy ez a szerteágazó, mindenre kiterjedő érdeklődés mégis milyen témák körül sűrűsödik: nem meglepő, hogy legtöbbször – tizennégyszer – Juhász Gyuláról írt, valamint szólt két Juhászról írott könyvről, illetve sajtó alá rendezőként vagy szerkesztőként kilenc Juhász-köteten találjuk nevét. További pár szám: Adyról és A Holnapról egyaránt ötször-ötször, Bálint Sándorról négyszer írt, szemlélő cikkei közül hetet az újvidéki *Hídnak*, négyet a kolozsvári *Korunknak* szentelt.

7 „Nem élhet az ember haragban...”, 10–11.

8 E sorok írójának – aki épp ott dolgozott akkor – nem kis büszkeségére.

A bibliográfia többszörösen hálátlan műfaj: elkészítője rengeteg energiát fektet bele, melyért általában még szakmai elismerést sem kap. Egyrészt a jó bibliográfiát sokan használják, de – hasonlóan a lexikonokhoz – kevesen hivatkoznak rá. És mivel ez tradicionálisan van így, a bibliográfiakészítő eleve úgy kezd feladatának, hogy lemond az azért járó megbecsülésről. Másrészt, mivel gyűjtőmunkáról van szó, sosem lehet biztos abban, hogy hiánytalanul sikerült minden írást számba vennie – és a hiányokat később, ha nem is számon kérik, de szóvá teszik. Valamennyire, a bibliográfia jellegéből adódóan, ez szintén „természetes”.

Így van ez Ilia Mihály szakirodalmi jegyzéke esetében is. Két kisebb tételről másutt számoltam be,⁹ a primer írások sorát azonban még tovább lehet bővíteni. Sajátos, hogy a bibliográfiából kimaradt az egyetlen olyan (megjelent) kötet, amelynek szerzőjeként Ilia Mihály szerepel. Ez a Juhász Antallal közösen írt *A tápai gyékénymunka* című minikönyv: 450×600 milliméter csupán, 1984-ben látott napvilágot, s eredetileg kis tápai gyékénykosárkában lehetett megvenni. Ma már gyűjtők becses darabja. Kimaradt egy könyv előszava: a Lengyel András első, *Törésvonalak* című tanulmánykötetéhez (1990) írt *Egy gondolkodó – Szöged városából* című portrénál pontosabb jellemzést azóta sem írtak a szerzőről; hosszabbat, részletesebbet igen. És meg lehet említeni itt egy „feljegyzést” is: a Ratkó József *Törvénytelen halottaim* című verséről írott véleményét Ilia Mihály nem publikációs céllal jegyezte le – nem is ő publikálta, csak az új évezredben jelent meg. (A primer írások bibliográfiai leírása a FÜGGELÉK I. pontjában.) A szakirodalmi jegyzékből kimaradt még jó pár kötetlektorálás is. Kötetet lektorálni nagy szakmai fölkészültséget igénylő és nagy felelősséggel járó munka, s egyes esetekben akár névtelen társszerzőve is válhat a lektoráló. A lektorált kéziratok terjedelmétől függően mindemellett időigényes feladat is, amely éppen a primer írások megalkotásától „veszi el” az időt (Függelék II.).

Ezek a kimaradt tételek – mint ahogy jó esetben egy részletben az egész – önmagukban is jól illusztrálják Ilia Mihály érdeklődésének fő köreit: legtöbbször Szegedhez és Szeged irodalomtörténetéhez (Ady, Babits, József Attila, Juhász Gyula, Móra, Móricz, Szerb Antal, kapcsolódik, illetve szegedi kortársakhoz-barátokhoz: (Horváth Dezső, Lengyel András, Péter László, Tóth Béla stb.). Ugyanígy megjelenik a szülőföld, Tápé és a néprajz szeretete, valamint a kecskeméti *Forrás* laphoz és annak munkatársaihoz (Buda Ferenc, Füzi László, Pintér Lajos, Szekér Endre) fűződő erős rokonszenv, s a határon túli magyar irodalom is reprezentálva van (Határ Győző, Málnási Ferenc) természetesen.

A szakirodalmi jegyzék által felölelt időszakban írásainak műfaji elosztása is beszédes, és – a kiegészítésekkel – „legmutatósabbban” ez tükrözi az írásos életmű arányait.

Ilia Mihály ezek szerint *kötetet* (társszerzővel) egyet jegyez.

Szaktudományos közleményt (irodalomtörténeti, ill. néprajzi témában, ideértve a szövegközléseket is) vaskos kötetre valót, 23-at írt, melyből a meg nem jelent doktori disszertáció és a kandidátusi értekezés önállóan is kötetnyi terjedelmű.

Könyvkritikát, ismertetést (primer vagy szekunder kötetekről) 105-öt írt.

Cikket, alkalmi írást (emlékezés, köszöntés, nekrológ, folyóiratszemle, vitacikk, bevezetés, előszó, portré, beszámoló, glossza, kiállítás-megnyitó, vallomás) 132-t.

Könyvek közreműködőjeként (sajtó alá rendező, szerkesztő vagy lektor) 45 fűződik nevéhez; ebből egy tétel a JGYÖM 1–3., valójában tehát 47 kötetéről van szó.

9 [Bíró-] Balogh Tamás: *Ilia Mihály ötven dolgozó éve. A nyomtatott életműről*. Ex Symposion, 2007. 59. sz. 44–47.

A többek véleménye szerint – és szerényen maga által is említett – „kevés” publikáció, mint a tények mutatják, nem is olyan kevés – és főleg relatív.

4

Ilia Mihály szakirodalmi életművét Füzi László három tömbre osztja: „az első a szülőfalujához, Tápéhoz kapcsolódó tanulmányok, elemzések, emlékezések csoportja. [...] A másik nagy tömb egyetemi tudományos munkájához kapcsolódik: részt vett Juhász Gyula műveinek kritikai kiadásában, az – immáron – előző századelő irodalmával, irodalmi mozgalmaival foglalkozó tanulmányai a tanszéki Actákban jelentek meg. [...] Újabb nagy tömböt rajzolnak ki kritikái, több hullámban is”.¹⁰ Füzi nem látja el sorszámmal, de az előző csoportoktól elkülöníti azokat a „tájékoztató” írásokat, amelyekben Ilia Mihály „művek csoportjaira, folyóiratszámokra, irodalmi jelenségekre hívta fel a figyelmet”. Ez tehát a negyedik tömb, és a bibliográfia utolsó tételei között kirajzolódni látszik egy újabb: a köszöntők és emlékezések, amelyek azonban mindig túlmutatnak az alkalmiságon, s a személyes emlékek mellett az ünnepelt személy alkotói-gondolkodói alkatát mutatják meg.

Ilia Mihály újabb keletű írásaira (Függelék III.) is érvényes ez a tagolás.

Szülőfalujáról, illetve saját emlékeiről szól a *Tápé a világ közepe*, a *Sajtótörténet*, a *Milyen nyelven beszélnek a tápaiak?* és a *Találkozás egy emlékekkel*, illetve – az irodalomtörténeti tömbbel metszésben – a *Radnóti és a „vak tápai lantos”* című írásában. Ide sorolható még a *Szeged, ahogyan nem láttuk* című kötet előszava: ebben arról a városról szól, ahol él, illetve a távolító „személytelenségével” is vallomásos *Hatvanéves a Tiszatáj*, amelyben a hatvanas-hetvenes évekbeli, lap körüli tevékenységükről ír; igaz, egyes szám harmadik személy mögé rejtőzve (volt is olyan olvasója, aki nem jött rá a játéokra).

Irodalomtörténeti tanulmányai is régi, kedvelt témáiban születtek. Juhász Gyula *Szögedi színház* című kötetének utószava mellett „*A piros szemű szörny vad töretéssel...*” is az őt legtöbbit foglalkoztató költőről (is) szól. Juhásztól elválaszthatatlan *A Holnap* antológia: az *Egy irodalmi kalamajka, avagy A Holnap megszűnése* ikerdarabja az 1959-ben (!) publikált *A Holnap születése* című tanulmánynak. 2008-ban *A Holnap*hoz hasonlóan a *Nyugat* is „százéves lett”, s a két orgánium közös évfordulójára született *A Nyugat és A Holnap programja* és az *Irodalmi ünnep*, illetve a *Nyugat*ban megjelent hirdetésekéből szemezgető *Hirdessünk, mert van kinek* című cikk. A Juhászhoz hasonlóan ugyancsak Szegedhez köthető Tömörkényről és Radnótiról is készült egy-egy írás (*Bevezető egy Tömörkény-emléküléshez*, ill. *Radnóti és a „vak tápai lantos”*), valamint idetartozik a költő barát Baka István irodalomtörténeti utóéletéről szóló *Szer és alkalom*, és a szegedi egyetemen szerkesztett *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban* című kötet előszava, amelyben a számára egyik legfontosabb témáról, a hungarológiáról szól.

Kritika, könyvismertetés ugyancsak kikerült tolla alól az utóbbi években. Ezekben vállaltan a *Hiány-lexikon* (Forrás, 2002. júl.–aug.) általa hiányolt *Sarkantyúzó életérzés* szócikkének mondatát teljesíti. 2002-ben Ilia Mihály így írt: „*Ha csak a szakmámnál maradok és a figyelmet hiányolom, akkor elem tolul a jó művek sokasága, melyek visszhang nélkül panganak el.*” Ezért sem lepődhetünk meg azon, ha kritikusként nem az irodalmi fősodor műveit ajánlotta megismerésre olvasóinak, hanem Tömörny Péter erdélyi művelődéstörténeti könyvét („*Háromszéki anekdotika*”), vagy Dante Marianacci *Tiszavirágzás* című, magyar vonatkozású olasz könyvét (*Fölvillanásunk egy kis olasz tükrében*), esetleg Jiang Rong *Farkastotem* címmel

¹⁰ Füzi László: *Legendák helyett*. Tiszatáj, 2004. szept. 49–51. és uő.: *Maszkok, terek... Esszék, tanulmányok*. Pozsony, 2005. 139–144.

megjelent kínai regényét (*A farkasok dicsérete*), és külön szolt – vélhetőleg Magyarországon egyedül – a manysi költő, Szevetlana Gyiniszlamova *Vízcepp* című könyvéről („Amíg csak élek, őrzöm anyanyelvemet”).

Az utóbbi években megnőtt a személyes hangú köszöntők-émlékezések száma. Ez, ha lehet így mondani, „életkori specifikum”: Ilia Mihály, túl a hetvenen, a „nagy emlékezők” korába ért, s az általa is gyakran emlegetett illyési kézfogásokból neki is sok megadatott, szó szerint is. S bár kapcsolathálózata lefedi az összes kontinenst, az utóbbi években a lokálisan is közelebbiekről írt. Köszöntötte a barátokká lett egykori tanárait, Tóth Bélát (*Aki előttem járt*) és Péter Lászlót (*Találkozás a nyolcvanadikon*), év-, illetve majdnemévtársai közül Szőke Györgyöt (*A Szauder-istállóban*) és Láng Gusztávot (*A kolozsvári szőlő*), tanítványai közül Füzi Lászlót (*Akik utánunk jönnek*), Lengyel Andrászt (*A Fekete ház lakója*) és Grecsó Krisztiánt (*Egy távollévő szava a Bródy-díj átadására*), külön jegyzetben emlékezett azokra az ismerősökre, barátokra, *Akik elmentek*. Külön blokkot alkotnak azok a portrészerű írások, amelyekben az egykori Jugoszláviában élő magyar alkotók irodalmi kapcsolatok alakjairól szól: Bordás Győzőről (*Könyvek árnyékban*), Maurits Ferencről (*Maurits nincs jelen, de van*) és – Spiró György mellett – részben Ladik Katalinról (*Két könyvheti emlék*), s mindenképp ide sorolható az egy konferencia kapcsán írt, talányos című *Danilo Kis magyar író?* is.

Teljesen új téma, és így teljesen új, a hatodik tömb Ilia Mihály írásai közt az, amelyben a róla készült ügynöki jelentésekből „szemlézik”. Az „ügy” iránt érdeklődők számára köz tudott, hogy Ilia Mihály évtizedeken keresztül a Belügyminisztérium III/III-as osztályának megfigyelése alatt állt, ún. célszemély volt – Ilia Mihály megfigyeltetése nem egy esetben nekik is személyes ügyük volt. Akik viszont ezt nem tudták, azok – a (cél)személytől elvonatkoztatva – az államhatalom működéséről kapnak beszámolót. Ezek az írások jelentős részben a belügy III/III-as osztályának szemüvegén keresztül szólnak, mert az egykori megfigyelt mindegyik darabban egy vagy több róla készült „iratot” közöl.

A téma 2004-ben jelent meg először íásaiban: a Szőke Györgyöt köszöntő visszaemlékezés végén szolt arról, hogy emlékeik a belüggyel közösek, mert – mint később megtudta – egy lehallgatókészülékekkel felszerelt egyetemi szobában beszélgettek ekkoriban leginkább, s ezekről a találkozókról jelentések készültek – melyeket éppen a köszöntő írása idején várt a hivataltól.

2007–2008-ban sorjázta aztán az időközben megkapott igen vaskos irattömb szemlézésével született cikkek. Már címük is beszédes: „A bejutáshoz való kulcsokkal rendelkezünk”, „...társadalmi veszélyessége jelentős”, *Itt a vége?*, *Elszigetelni, lejártni*, valamint *Jellemrajz – III/III-as módra*, ugyanakkor a témát más íásaiban is érinti, mint például „*A vers az, amit mondani kell*” vagy *Hatvanéves a Tiszatáj* című jegyzetben. Keserű ezekben a „közreadó” hangja: hol finom iróniával, hol maró gúnnyal idézi a családi tragédiákra tekintettel nem lévő, emberéletet megnyomorító, szakmai pályafutást kisiklító, viszont ma már valóban megmosolyogtató hivatalossággal írt dokumentumokat. (Személyes tapasztalatom, hogy amikor az egyik besúgó jelentés – melyben a célszemélyt „Dr. I.”-ként jegyezték – nyilvánosságra került, Ilia Mihályt barátai-ismerősei napokig „heccelték” ezzel a névvel.) Azonban a célszemély most a háttérben marad: sosem a ráállított ügynökök róla szóló jelentéseit közli – ennek is nagy irodalma van, elég csak Csapody Miklós különböző helyeken megjelent írásaira, vagy Péter László *Az én besúgóim* című könyvére (Szeged, 2007) utalni –, hanem a rendőr-főkapitányság által kiadott, a besúgókat és a titkos megbízottakat eligazító biztosítási és intézkedési tervet, tájékoztatót, összefoglaló jelentést.

A III/III-as iratok arról is tudósítanak, hogy a belügyes szervek a *Tiszatáj* éléről való távozása után is „számoltak” vele mint „Szerkesztővel” (ez volt az ügyiratokban Ilia Mihály egyik fedőneve). Tizenkét évvel főszerkesztői lemondása után robbant ki az 1986-

os *Tiszatáj*-botrány, és a lapot betiltották; ekkor, mint a fennmaradt iratokból kitűnik, egy frissen beszervezett ügynököt – fiatal költőt – küldtek hozzá. A Békéscsabán, 1986. augusztus 29-én kelt jelentés szerint a Horváth Gyula fedőnevű titkos megbízott „elmondta, hogy [1986.] augusztus 19-én Szegeden meglátogatta dr. Ilia Mihály egyetemi adjunktust. Beszélgetésük a *Tiszatáj* c. irodalmi folyóirat körüli bonyodalmakra terelődött. Dr. I. közölte, egyértelmű, hogy a Nagy Gáspár-vers indította el a lavinát. A lap vezetőit felfüggesztették állásukból, jelenleg tart a vizsgálat.”¹¹

Nyilvánvaló, és természetes is, hogy a „Szerkesztő” véleményét ekkor is mérvadónak gondolták. Később azt is megtudták, hogy nemcsak passzív figyelemmel kísérte egykori lapja sorsának alakulását, hanem aktívan részt is vett abban – rejtőzködve. Az *Itt a vége?* című jegyzetben közölt aktázáró „Összefoglaló jelentés” szerint ezt is dokumentálták: „»Szerkesztő« a *Tiszatáj* című folyóirat ellen 1986-ban hozott adminisztratív intézkedésről nyílt színen nem vállalt közösséget a lappal, ugyanakkor kapcsolatainak körében az intézkedés elleni tiltakozásra mozgósított. A belpolitikai változásokat követően »Szerkesztő« 1988-ban kezdeményezte a döntés visszavonását és a *Tiszatáj* korábbi szerkesztőinek erkölcsi és jogi rehabilitálását, nyomtatékul 53 értelmiségi aláírásával erre felhívó levelet juttatott el a megyei párttervezőnek. A kezdeményezésének hatására a politikai vezetés revideálva korábbi intézkedését, kilátásba helyezte a korábbi döntés visszavonását.”

Minden politika- és laptörténeti vonatkozása mellett ez a jelentés sajátos módon a nyomtatott életművet visszafelé is gyarapította egy „tétellel”. A jelentés szerint ugyanis Ilia Mihály nemcsak kezdeményezte a *Tiszatáj* leváltott szerkesztőinek politikai rehabilitálásához vezető értelmiségi tiltakozást, hanem ő írta a lap ügyében nevezetessé lett, 1988. október 6-án keltezett levelet, melyet annak idején a *Délmagyarország* hozott nyilvánosságra, és közöl – az újságcikk alapján – Gyuris Györgynek a *Tiszatáj*ról írott könyve is.¹²

5

Érdemes külön szólni egy egészen friss kötetről: a Nap Kiadó méltán népszerű *In memoriam* sorozatának Juhász Gyula-kötetébe (*Milyen volt*. Bp., 2008) a szerkesztő, Lengyel András Ilia Mihálynak öt korábbi, Juhászról szóló írását válogatta be, s ezáltal Ilia Mihály az „oktatási segédkönyv” legmarkánsabb jelenlétű irodalomtörténészévé vált, s – reprezentatíván is – a Juhász-szakirodalom meghatározó szerzőjévé. (Korábban is szerepelt hasonlóképp egy-egy írással, a Nap Kiadó két másik kiadványában: a 2000-ben, Baka István emlékezetére kiadott, Füzi László által szerkesztett *Búcsú barátaimtól* kötetben, illetve a Tömörkényről készült, *Hajnali sötétben* című válogatásban, melyet szintén Lengyel András szerkesztett, s 2005-ben jelent meg.)

E dolgozatnak nem tárgya, de feltétlenül érdemes lett volna szólni arról, hogy Ilia Mihály mely folyóiratoknál volt szerkesztőbizottsági tag; ez a státusz a felkérő szerkesztőséget és a szerepet vállalót egyaránt jellemzi. Beszédes például, hogy Ilia Mihály hosszú éveken át szerkesztőbizottsági tagja volt az Újvidéken kiadott *Hungarológiai Értesítő*nek, illetve az 1990-ben megindult, a szegedi bölcsészkaron szerkesztett *Pompejinek*. Ugyanígy szólni lehetett volna az Ilia Mihályról megjelent írásokról úgy is, mint a bibliográfia részéről. A hetvenedik születésnap környékén sok helyütt írtak róla barátok, tisztelők, két köszöntőkötet is megjelent (*Ilia. Írások 70. születésnapjára*. Szerk.: Füzi László, Lengyel

11 Az ügynöki jelentés elhangzott: „Ügynöknek lenni érdem volt”. Szerk.: Varga Zoltán. Kossuth rádió, 2006. febr. 5., 16:05. – A műsorról lásd Grecsó Krisztián: *Ügynök vidéken*. Élet és Irodalom, 2006. febr. 17.

12 Gyuris György: *A Tiszatáj fél évszázada. 1947–1997*. Szeged, 1997. 169–170.

András. Szeged, 2004 és Köszöntésformák. *Ilia Mihály Tanár Urat köszöntik tanítványai*. Szerk.: Ócsai Éva, Urbanik Tímea. Szeged, 2005), ezt követően pedig az *Ex Symposion* 2007 áprilisében *Ilia tanár úr* címmel jelentetett meg tematikus számot.¹³

Ilia Mihály szakirodalmi bibliográfiája nyilvánvalóan fenti pótlásokkal sem teljes, de nem is lehet az: hiszen mind a mai napig bővül.

Függelék

I.

A bibliográfiában nem szereplő primer írások

1. Ilia Mihály – Juhász Antal: *A tápai gyékénymunka*. Szeged 1984. Szegedi Nyomda – Szeged. 135+8 p. (Minikönyv: 450×600 mm)
2. *Egy gondolkodó – Szögéd városából*. = [Előszó] In: Lengyel András: *Törésvonalak. Tanulmányok az 1919 utáni negyedszázad művelődéstörténetéhez*. Bp., 1990. 7–8.
3. *Napló*. Szegedi Egyetem, 1996. nov. 5.
4. *Följegyzések Ratkó József: Törvénytelen halottaim című verséről*. [Közread. és bevez.: Babosi László: *Előszó Ilia Mihály följegyzéséhez* Hítel, 2001. szept. 79–85.

II.

A bibliográfiában nem szereplő lektorálások

5. Péter László: *Szeged irodalmi emlékhelyei*. Szeged, 1974. Szeged Megyei Jogú Város Tanácsa. 174 p. Lektorálta: I. M.
6. Móricz Zsigmond: *Paprikaszagú levegőben. Írások Szegedről*. Szeged, 1974. 189 l. Lektorálta: I. M. (Készítették összesen 100 példányban! Minikönyv: 18×23 mm)
7. Péter László (szerk.): *Ady nálunk*. Antológia. Szeged, 1977. Somogyi-könyvtár. 150 p. Lektorálta: I. M.
8. *Forrás antológia 1969–1979*. Szerk.: Hatvani Dániel, Szekér Endre. Kecskemét, 1979. Magánkiadás. 294 p. Lektorálta: I. M.
9. *Lelkedet érzed. Dolgozatok József Attiláról*. Szerk.: Szigeti Lajos Sándor. Szeged, én. [1982]. JATE BTK. 109 p. Lektorálta: I. M. (Megjelent 200 példányban.)
10. *Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében. Fejezetek hat évtized történetéből*. Szerk.: Blazovich László, Bódi György, Fábian György és Hegyi András. Szeged, 1982. KISZ Csongrád Megyei Bizottság Politikai Kép. Kp. 558 p. Lektorálta: Csatári Dániel, Gaál Endre, Horváth Lajos és I. M.
11. Péter László: *Annák, szerelmek. Nőalakok Juhász Gyula költészetében*. Szeged, 1983. Somogyi-könyvtár. 178 p. Lektorálta: I. M.
12. Apró Ferenc: *Babits Szegeden*. Szeged, 1983. Somogyi-könyvtár. 226 p. Lektorálta: I. M.
13. Gyuris György: *Tóth Béla munkássága*. Bibliográfia. Szeged, 1984. Somogyi-könyvtár. 67 p. Lektorálta: I. M.
14. *Csönd, ének, csönd... Buda Ferenc ötvenesztendős*. Szerk.: Agócs Sándor. Kecskemét, 1986. Magyar-Finn Kulturális Egyesület. 135 p. Lektorálta: I. M. és Orosz László
15. *Móra Ferenc családi levelezése*. Sajtó alá rend.: Kőhegyi Mihály, Lengyel András. Kecskemét, 1987. Magánkiadás. A Kecskeméti Katona József Múzeum közleményei. 386 p. Lektorálta: I. M.
16. Lengyel András: *Szerb Antal magántanári habilitációja (1934–1937)*. Szeged, 1988. Móra Ferenc Múzeum. 48 p. Lektorálta: I. M.
17. Juhász Antal – Ifj. Lele József: *Hagyományok Tápén*. Szeged, 1988. Móra Ferenc Múzeum. 126 p. Lektorálta: I. M.
18. Határ Győző: *A fontos ember*. Szeged, 1989. JATE Kiadó. 195 p. Lektorálta: I. M. és Kabdebó Lóránt
19. Halász Miklós : *Suttog a város. Kit segít a varázsgömb?* Szeged, 1989. Novum Kiadó és szolgáltató Kft. 93 p. Lektorálta: I. M. és Nikolényi István

¹³ Az első Ilia-köszöntő tematikus szám: Forrás, 1994. szeptember

20. Péter László: *Móra Ferenc*. Kiskunfélegyháza, 1989. Kiskunfélegyházi Városi Tanács. 187 p. Lektorálta: I. M.
21. *Forrás antológia. 1979–1989*. Szerk.: Füzi László, Pintér Lajos és Szekér Endre. Kecskemét, 1990. Magánkiadás. 325 p. Lektorálta: I. M.
22. Horváth Dezső: *Klinikai föltámadás*. Budapest, 1991. Szerzői kiadás. 109 p. Lektorálta: Dr. Bodosi Mihály és I. M.
23. Szekér Endre: *Erős várunk a vers. Esszék, tanulmányok*. Szerk. Füzi László. Kecskemét, 1991. Forrás Szerkesztőség. 220 p. Lektorálta: I. M.
24. *Mély a Tiszának a szélé... Szeged környéki népmesék*. Szerk.: Surányi Tibor, Tóth Béla. Szeged, 1996. Typo-Sysem. 245 p. Lektorálta: I. M.
25. Málnási Ferenc: *Irodalmi bölcsőink Romániában*. Szeged, 1997. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. 318 p. Lektorálta: I. M.
26. Sz. Lukács Imre: *Magyar gulág*. Szeged, 1997. Bába és Társai. 444 p. Lektorálta: I. M.

III.

A bibliográfia lezárása után publikált primer írások (és egy lektorálás)

2002

27. *Sarkantyúzó életérzés*. [Szócikk a *Hiány-lexikonban*] Forrás, 2002. júl. – aug. 135–136.
28. *Egy távollévő szavai a Bródy-díj átadására*. [Laudáció Grecsó Krisztián Bródy-díjának átadásán.] Jelenkor, 2002. dec. 1323.
29. *Illyés Gyula* [Tematikus szám] Studia Litteraria, Tom. 40. Debrecen, 2002. 172 p. Szerk.: Görömbei András. Lektorálta Ilia Mihály

2003

30. *„A piros szemű szörny vad töretéssel...”* [Technikai motívumok Babits, Juhász és Kosztolányi korai költészetében] Szegedi Műhely, 2003/1. 1–6.
31. Előszó. In: *Magyar jelenlét idegen kontextusban*. Szeged, 2003. Szerk.: Bernáth Árpád, Bombitz Attila. 7–10.

2004

32. *Bevezető egy Tömörkény- emléküléshez*. In: *Irodalom és Művészettörténeti Tanulmányok 4*. (A Móra Ferenc Múzeum évkönyve). Szerk.: Lengyel András. 147–149.
33. *A Szauder-istállóban*. In: *„Szabad ötletek...” Szőke György tiszteletére barátairól és tanítványaitól*. Szerk.: Kabdebó Lóránt, Ruttkay Helga, Szabóné Huszárik Mária. Miskolc, [2004] 9–10.
34. *Aki előttem járt*. [A nyolcvan éves Tóth Béla köszöntése] Szeged, 2004. dec. 22.

2005

35. *Akik utánunk jönnek*. [Az ötven éves Füzi László köszöntése] Szeged, 2005. márc. 36.
36. *A Fekete ház lakója* [Az ötvenöt éves Lengyel András köszöntése – nem jelent meg, készült egy nyomtatott példányban, Szegeden, 2005. április 2-ára.]

2006

37. *Találkozás a nyolcvanadikon*. [A nyolcvan éves Péter László köszöntése] Szeged, 2006. márc. 70.
38. *Szer és alkalom*. [A 2005. szept. 23-án elhangzott konferenciamegnyitó beszéd szövege] In: *„Égtájak célkeresztjén. Tanulmányok Baka István műveiről*. Szeged, 2006. Szerk.: Bombitz Attila. 7–8.
39. *A kolozsvári szülő*. [A hetven éves Láng Gusztáv köszöntése] Korunk, 2006. jún. 76–77. = In: *A hajnal frissessége. Esszék, tanulmányok, versek Láng Gusztáv tiszteletére, életmű-bibliográfia*. Szerk.: Fűzfa Balázs. Szombathely, 2006
40. *Szeged, ahogyan nem láttuk*. [Előszó] In: Podmaniczky Szilárd: *Láthatatlan Szeged*. Szeged, 2006. 5–7. [Ugyanitt a szöveg német és angol fordításban is, előbbi Bombitz Attila, utóbbi Nagy Ildikó Naomi munkája.]

2007

41. *Akik elmentek* [Irodalmunk halottairól] www.barkaonline.hu, 2007. jan. 22. = Bárka, 2007/2.

42. „Háromszéki anekdotika” [Tömöry Péter könyvéről] www.barkaonline.hu, 2007. febr. 4.
43. *Hatvanéves a Tiszatáj*. www.barkaonline.hu, 2007. febr. 18. = Szegedtől Szegedig 2007. Szerk.: Kiss Ernő. 321–324.
44. *Fővillanásunk egy kis olasz tiükörben*. www.barkaonline.hu, 2007. febr. 25.
45. „A vers az, amit mondani kell.” www.barkaonline.hu, 2007. márc. 23.
46. „A bejutáshoz való kulcsokkal rendelkezünk.” www.barkaonline.hu, 2007. ápr. 13. = Bárka, 2007/3.
47. „...társadalmi veszélyessége jelentős.” www.barkaonline.hu, 2007. ápr. 22. = Bárka, 2007/3.
48. *Itt a vége?* www.barkaonline.hu, 2007. máj. 11.
49. *Tápé a világ közepe*. www.barkaonline.hu, 2007. máj. 27. = Bárka, 2007/5. 54–59.
50. *Sajttörténet*. www.barkaonline.hu, 2007. jún. 25.
51. *Két könyvheti emlék*. www.barkaonline.hu, 2007. júl. 23.
52. *Milyen nyelven beszélnek a tápaiak?* www.barkaonline.hu, 2007. júl. 28.
53. *Egy irodalmi kalamajka, avagy A Holnap megszűnése*. In: *Kiemelés tőlem. Emlékkönyv Kántor Lajos hetvenedik születésnapjára*. Szerk.: Balázs Imre József, Horváth Andor, Kovács Kiss György. Kolozsvár, 2007. 109–118.
54. *Elszigetelni, lejártni*. Korunk, 2007. szept.
55. *Találkozás egy emlékkel*. www.barkaonline.hu, 2007. nov. 20.

2008

56. *Irodalmi ünnep*. www.barkaonline.hu, 2008. jan. 16.
57. *Hirdessünk, mert van kinek*. www.barkaonline.hu, 2008. ápr. 14. = Bárka, 2008/3.
58. *Jellemrajz — III/III-as módra*. www.barkaonline.hu, 2008. ápr. 22.
59. *A farkasok dicsérete (Jiang Rong: Farkastotem)* Új Könyvpiac, 2008. júl.
60. *Danilo Kis magyar író?* www.barkaonline.hu, 2008. okt. 27.
61. *Könyvek árnyékban*. Forrás, 2008. nov. 106–107. [Bordás Győzőről]
62. *A Nyugat és A Holnap programja*. Tiszatáj, 2008. nov. 4–8.
63. *Últósó*. In: [Juhász Gyula:] *Szögedi színház. Gyalu műsorával*. Szeged, 2008. Bába. 113–118. Ugyanitt: *Jegyzetek:119–139*. (Juhász 1927-es kötetének hasonmás kiadása.)

2009

64. „Amíg csak élek, őrzöm anyanyelvemet.” www.barkaonline.hu, 2009. jan. 5. [Szvetlana Gyiniszlamova: *Vízcepp*]
65. *Maurits nincs jelen, de van*. Forrás, 2009. márc. 95–96. [M. Ferencről]
66. *Radnóti és a „vak tápai lantos”*. www.barkaonline.hu, 2009. márc. 30.